A közösségi agrártájvédelmi intézkedések hatásai, konfliktusai a Békés megyei gazdálkodók és a kunhalmok körében

RÁKÓCZI ATTILA – BARCZI ATTILA

Kulcsszavak: nemzeti érték, kölcsönös megfeleltetés, tájvédelmi konfliktus, vidékszociológia.
JEL Classification: R52.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A kunhalmok több ezer éves ember alkotta képződmények, nemzeti értékeink, melyek számos jelentőséggel bírnak. Kiemelkedő a botanikai, talajtani, vízrajzi, tájképi, régészeti, vallási és szakrális jelentőségük, valamint kultúrtörténeti vonatkozásuk. Nagy számban fordultak elő az alföldi tájon, de számuk az utolsó néhány száz évben jelentős mértékben csökkent. Védelmükre vonatkozó jogi szabályozás későn, a kilencvenes évek közepén jelent meg, de nem volt kellően hatékony. Közösségi agrárszabályozás hatására 2010-ben a kölcsönös megfeleltetés, és így az agrártámogatások kifizethetőségének feltételéül szabták a kunhalmok védelmét. Ennek következtében azonnal pozitív változás állt be a meglévő halmokon. A cikk bemutatja a halmok múltját, a pusztulásuk okait, kitér a védelmük szabályozására, azok hatásaira, és kompromisszumos megoldásokat keres a tájvédelmi feszültségek oldására.

Az új előírás konfliktusokat szült a gazdálkodó – kunhalom – szabályozás háromszögben. E feszültség detektálására, a megoldás lehetőségeire empirikus kutatást, mélyinterjús módszerrel szociológiai felmérést végeztünk a Békés megyei gazdálkodók, valamint a téma szakértői körében. A megkérdezettek előre meghatározott szempontok szerint lettek kiválasztva.

A kutatásunk hipotézisei beigazolódtak, így egyrészt megállapítható, hogy a gazdálkodó társadalom alapvetően elfogadó az agrárterületeken található kultúrtörténeti emlékek, nemzeti értékek iránt, másrészt megállapítható, hogy a kunhalmokról többségükben kevés ismerettel rendelkeznek. A harmadik állításunk, hogy a kunhalmok pusztulásának okai – az előzőeken túl – a megjelenő agrárigazgatási, természetvédelmi jogszabályok ismeretének, naprakész követésének a hiányára is visszavezethetők.

Az eredményekből kiderül, hogy a halmok művelése és pusztulása nem szándékos tevékenység eredménye, inkább a témával kapcsolatos ismeretek hiányára vezethető vissza. Eredményeink láttán javasoljuk a szabályozásba bevitt halmok körének újragondolását is, illetve minimális többlettámogatás megítélését és a hatóságok gazdálkodókkal való kapcsolatfelvételét, szoros együttműködésüket a halmok megőrzése érdekében.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Tudományos kutatásunk egy európai uniós és a hozzá kapcsolódó nemzeti agrárjogszabályhoz kapcsolódik, melyeken keresztül összefüggéseket keresünk a Békés megyei kunhalmok sorsát, állapotát illetően, valamint hosszú távú megoldási javaslatokat fogalmazunk meg a megóvásuk érdekében. Munkánk az alább felsorolt hipotézisekre épül.

– Feltételezzük, hogy a gazdálkodók az agrárterületeiken fekvő kultúrtörténeti emlékekkel, nemzeti értékekkel elfogadóak, azokat nem tekintik idegen tájelemeknek.

– Feltételezzük, hogy a kunhalmok múltjával, jelenével, jelentőségükkel, a károkat okozó folyamatokkal kapcsolatban mélyebb információval csak kevés gazdálkodó rendelkezik, így nem nevezhetők tudatos pusztításnak a jelenben tapasztalt állapotok.

– Feltételezzük, hogy az agrárigazgatásban az újonnan életbe lépő jogszabályokat néhány gazdálkodó követi nyomon naprakészen, így csak az esetlegesen kiadott szankciók hatására tudatosulnak a jogszabályi tartalmak. Vélelmezhető, hogy konfliktust okozott az újonnan bevezetett agrártájvédelmi szabályozás, ugyanakkor látható, hogy a szankciók általi eredmények elérése sikeres lehet a tájvédelem szemszögéből is.

Az egykor vízjárta síkság jellemző földpiramisai *Győrffy István,* a honi néprajztudomány jeles képviselője szerint „olyan 5-10 méter magas, 20-50 méter átmérőjű, kúp vagy félgömb alakú képződmények, amelyek legtöbbször víz mellett, de vízmentes helyen terültek el, s nagy százalékban temetkezőhelyek, sírdombok, őr- vagy határhalmok". A legrégebbi ember alkotta kultúrtörténeti emlékeink a kunhalmok. Több típusuk ismert, keletkezésük i. e. 4000-től a XII. századik tehető. A legtöbb Árpád-kori tárgyi emlék ezeken a halmokon vagy azok környékén található (*Szelekovszky, 2005*). A régészeti kutatások kiderítették, hogy a halmok nagy része rézkori, kora bronzkori temetkezések, bronzkori telepek, szarmata, germán, honfoglalás kori temetők, Árpád-kori templomok és sírok, olykor valóban kun temetkezések nyomait őrzik (*Tóth, 1988*). Szomorú tény, hogy egy-két kivétellel eddig soha semmit nem tettek az itt élő társadalmak a megmaradásukért, és még mindig bizonytalan a történelem legrégebbi ember alkotta építményeinek, a kunhalmoknak további sorsa és megmaradása (*Szelekovszky, 2005*).

Egykor Magyarországon több mint 40 000 kunhalom volt található. A Körös-Maros Nemzeti Park nyilvántartásából kiderül, hogy ebből a mai Békés megye területén 1533 volt fellelhető. A halmok mindig szorosan kötődtek az emberi társadalmakhoz, így kultúrát is teremtettek. Jelentős részük mindig is a mezőgazdálkodás által érintett területeken terült el. Folyamatosan csökkent a számuk a századok során, főként a mezőgazdaság és vallás erejének csökkenése miatt (*Tóth, 2002*). A XX. század második felében az országra jellemző intenzív, nagyüzemi mezőgazdálkodás következtében nagy számban pusztultak el.

A magyar történelem során hosszú ideig semmi nem védte a kunhalmokat. A tényleges védelmet az 1996. évi természet védelméről szóló törvény elfogadása jelentette, ahol a halmok *ex-lege* védettséget kaptak (*Szelekovszky, 1999*). A törvény rendelkezései értelmében lefolytatott kunhalom-kataszterezés során 380 db olyan kunhalmot találtak Békés megye területén, melynek még volt természetvédelmi és tájképi jelentősége, ebből 264 db nem állt mezőgazdasági művelés alatt (1. ábra).

Az EU-csatlakozással számos közösségi támogatási forrás vált elérhetővé a mezőgazdasági termelők számára. Az uniós pénzek eléréséhez a gazdáknak különféle előírásokat, illetve kötelezettségeket kell teljesíteniük, ilyen a kölcsönös megfeleltetés szabályzórendszere is. A 2003-as KAP-reform fontos eleme volt, hogy – mintegy

a támogatásért cserébe – a gazdálkodónak úgy kell egészséges termékeket előállítania, hogy közben a környezetet sem károsítja, fenntartható gazdálkodást folytat. A támogatás feltétele több környezetvédelmi, tájvédelmi, állat-egészségügyi, állatjóléti és élelmiszer-higiéniai előírás maradéktalan betartása (*Helyes Mezőgazdasági, 2014*).

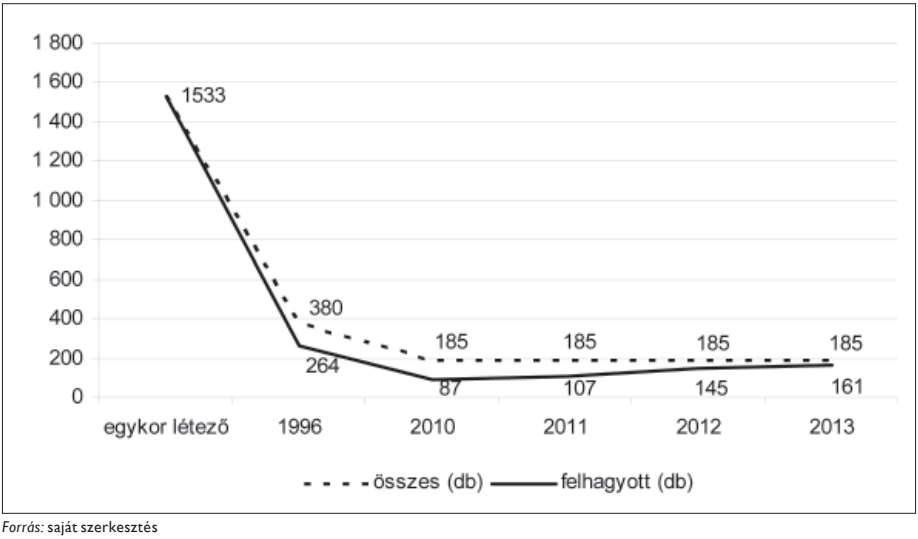
Az új szabályozás két alapvető eleme a *jogszabályban foglalt gazdálkodási követelmények* (JFGK), továbbá a *helyes mezőgazdasági és környezeti állapot* (HMKÁ) előírásai (*Ackrill, 2000*). A HMKÁ a kölcsönös megfeleltetés része, mely – a különböző előírásokon keresztül – ökológiai szempontból hosszú távon is fenntartható agrárkörnyezet kialakításához járul hozzá (*Brady et al., 2009*). Magyarországon az *50/2008* (*IV.24.) FVM rendelet* tartalmazza ezen direktívákat. Kezdetben inkább szakmai elemeket foglalt magában, mint például a talajerózió, gyomosság, talajtaposás elleni védelem, a vetésváltás szabályai stb. Az előírások köre folyamatosan bővült a környezeti, tájvédelmi faktorokkal. 2010-ben a *32/2010. (III.30.) FVM rendelet* módosította az alaprendeletet – igazodva a *Tanács 73/2009/EK rendeletéhez* –, így jelentős bővítésre került sor, hiszen a szabályozás részévé tették a tájra jellemző tájképi elemek védelmét is. Ennek értelmében amely termelő területén védett tájelem található, annak a védelméről gondoskodnia kell, a halomtestek művelésével fel kell hagyni. Ellenkező esetben szankciók alkalmazásával meghatározott mennyiségű összegek kerülhetnek levonásra az aktuális évi támogatásból.

A szabályozás bevezetése egy országos állapotfelméréssel kezdődött 2011-ben, melyhez Békés megyében a kiinduló alapadatokat a Körös-Maros Nemzeti Park adatbázisa szolgáltatta. Az idő előre haladtával folyamatosan nőtt a felhagyott halmok száma, ennek eredményeként 2013 végére 24 db halom állt művelés alatt a rendeletbe beépült 185 db-ból (1. ábra).

A szabályozás bevezetése eddig nem tapasztalt hatékonysággal védi a rendeletbe beépült kunhalmokat. Ennek magyarázata ezen előírások évről évre történő szoros ellenőrzése. Ugyanakkor ez feszültséget is

1. ábra

Kunhalmok és állapotuk a mai Békés megye területén



Forrás: saját szerkesztés

kelthet, hiszen egy újabb előírás, egy újabb kötelezettség ellenállásba ütközhet a jogalkalmazók körében. Tájvédelmi szempontból azt érinti a szabály, aki a környezetet, a tájat alakította, és pontosan neki kívánjuk, rajta keresztül megóvni a táji értékeket.

A kutatásunk szempontjából felmerülő problémahalmaz, problémakör a következő négy pontban vázolható fel.

– A kunhalmok természeti, kultúrtörténeti, régészeti, vallási értékek, melyeket több ezer éve alkotott az itt élő ember, markáns részei az alföldi tájnak és kultúrának.

– A számuk jelentősen csökkent, a megmaradtak állapota folyamatosan romlott, mivel az évszázadok során beszorultak a mezőgazdaság által művelt területek közé. Bár az elmúlt századokban is felismerték kiemelkedő jelentőségüket, mégis viszonylag későn jelent meg a kihirdetett jogi védelem, az 1996. évi természet védelméről szóló törvény. Mindazonáltal végrehajtó rendelet hiányában nem volt hatékony a szabályozás, a jelentősebb halmok száma tovább csökkent, állapotuk folyamatosan romlott.

– 2010-ben megjelent a módosított HMKÁ-rendelet, mely védett tájképi elemekké nyilvánította a kunhalmokat és megtiltotta a halmok területének bolygatását. A kihirdetését követően azonnal érezhető javulás állt be a halmok vonatkozásában, ugyanakkor konfliktus keletkezett a gazdálkodó és halom viszonyában.

– Megoldási lehetőségeket kell keresni, melyek együttesen veszik figyelembe mind a halmok, mind a gazdálkodók érdekeit.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A fenti problémakör felderítésére, az ok-okozati összefüggések detektálására, a folyamatok megértésére, kezelési lehetőségekre a társadalomtudományok módszertanait alkalmaztuk. Összesen 20 mélyinterjút készítettünk *Babbie (2003)* és *Kvale (2005)*, valamint *Heltai és Tarjányi (1999)* munkássága és módszertani előírásai alapján.

Munkánk során 5 szakértő interjút készítettünk olyan személyekkel, akik a halmok különböző értékeihez kapcsolódó országos ismertségű szakemberek: nemzeti parkos, igazgatási, jogalkotói, jogalkalmazói és oktatási területről. Az általuk elmondottakat ütköztettük az érintettek véleményével.

Az érintett Békés megyei gazdálkodók körében 15 interjút készítettünk. Az interjúalanyok kiválasztása irányítottan történt, melynél kritérium volt, hogy a megye minden része képviselve legyen, továbbá legyen benne mindkét nemből, minden korcsoportból, régen gazdálkodó és kezdő gazda, kis területen és nagy területen gazdálkodó, valamint gazdasági társaság. Ebben a körben életútinterjút és szakmai interjút is készítettünk egy beszélgetés alkalmával.

Az interjúk a szakértők esetében 7 kérdést tartalmaztak, melyek közvetlenül a problémakörhöz kapcsolódtak. Az érintettek esetében 4 kérdés életútkérdés volt, melyekkel a megkérdezettek magánszférájához kívántunk közelebb kerülni, így bírni rá őket az őszinte válaszadásra. Továbbá 9 szakmai kérdést tettünk fel, melyek szintén a problémakörhöz fűződtek. Ezekkel mértük az érintettek tájékozottságát, viszonyulásukat, a kényszer hatásait, motivációit.

Az interjúk általában 35-40 perc hosszúak voltak. A kérdezéshez egy előre nyomtatott kérdéssorokat tartalmazó felmérő ívet használtunk. A lapon jegyeztük a kérdezett reakcióit, első megnyilvánulásait, arckifejezéseit. Fő szabály volt a kérdező semleges, de megértő és kongruens viselkedése, az érintett beszéltetése, őszinte válaszadás elérése. Az interjúk végeztével a megkérdezettek válaszait válaszmátrixba rendeztük.

Az agrárjogszabályok ismeretével, azok alkalmazókhoz való eljutásával kapcsolatban, valamint a szankciók általi eredményelérések kiderítésével kapcsolatban khinégyzet próbás szignifikanciavizsgálatokat is végeztünk.

EREDMÉNYEK ÉS MEGVITATÁSUK

Érintettek interjúja

Életút kérdéskör.

1. A megkérdezettek közül 10 felsőfokú végzettséggel és 5 közép- vagy alapfokú végzettséggel rendelkezett. A felsőfokú végzettségűek egy megkérdezett kivételével (a 9. interjúalany) mind megemlítették az őseiket, amikor megkértük, hogy beszéljenek magukról. Az alap- vagy középfokú végzettségűek közül egy sem említette az őseit. Itt fontos lehet a témához – mint nemzeti kultúrtörténet, ősök hagyatéka stb. – való hozzáállásuk tükröződése.

2. A gazdasága szerkezetének leírásáról, a területeinek elhelyezkedéséről a felsőfokú végzettségűek esetében egy kivételével (3. interjúalany) részletesen, pontos leírásokkal beszéltek. A közép- vagy alapfokú végzettségűek közül egy sem részletezte a gazdaságát.

3. A megkérdezettek közül 3 elsőként igazgatási jellegű (jogszabályok, területi megosztások stb.), 7 gazdasági jellegű (ár, piac stb.) problémákat sorolt kritikus elemeknek a gazdálkodása szempontjából, és 5 megkérdezett mondott elsősorban természeti tényezőket (aszály, belvíz stb.). A válaszok vegyesen érkeztek az iskolai végzettség tükrében, viszont a gazdasági jellegű gondokat jellemzően a felsőfokú végzettségűek sorolták az első helyre.

Szakmai kérdéskör.

1. Minden megkérdezett el tudta helyezni a kutatott témát. 4 megkérdezett pontosan körülírta a definíciót és bő ismeretekkel rendelkezett a halmokkal kapcsolatban, 5 megkérdezett felületes ismeretekkel rendelkezett a halmokról, és 4 megkérdezett tudta, hogy miről van szó, de nem tudta megfogalmazni a részleteket. Az alanyok közül jellemzően a felsőfokú végzettségűek rendelkeztek mélyebb ismeretekkel a halmokról, a 3. megkérdezett felsőfokú végzettségű, mégsem magasabb az ismerete, de a középfokú végzettségűek közül a 4. megkérdezett bő ismeretekkel rendelkezik. A csekély ismerettel rendelkezők mind közép- vagy alapfokú végzettségűek voltak.

2. A kunhalmokkal kapcsolatos viszonyulásuk kérdésénél nem volt, aki negatív érzésekről számolt volna be. Jellemzően (15-ből 11 megkérdezett) pozitív érzelemről beszéltek. 4 semleges érzésű válasz érkezett, melyből 2 alacsonyabb iskolai végzettségű, és a 3. továbbá a 14. megkérdezett felsőfokú végzettségű. 2 megkérdezett volt – a 4-es és a 7-es –, aki alacsonyabb végzettségű volt, mégis pozitív hozzáállásról számolt be.

3. A 15 megkérdezettből 12 a saját területein fekvő kunhalmokon túl a tágabb környezetében lévő halmokat is ismerte és sokan közülük még a neveiket is tudták. Érdekes, hogy a 10-es megkérdezett közepesen tájékozott a halmokkal kapcsolatban, mégsem ismeri, csak a sajátját. 3 megkérdezett csak a saját területén lévőt ismeri. 6-an szó szerint elmondták, hogy „szeretnek felmászni rá". Ugyanakkor a 3-as és a 6-os megkérdezett csekély ismerettel rendelkezik, semleges érzéssel van irántuk, mégis sokat ismer közülük.

4. A védelmükre és az ahhoz kapcsolódó szabályozásokra rákérdezve a 15-ből 4-en megemlítették mind a korábbi természetvédelmi törvényt, mind az új rendeletmódosítást is. Közülük a 8-as és a 12-es megkérdezett részletesen ismerte a szabályozás lényegi elemeit is. Legtöbben (9-en) csak a 2010-es módosított rendelet körüli eseményeket ismerik. A 2-es és a 3-as kunhalommal rendelkező gazdálkodó nem tudta, hogy védettek-e. Mindkettő kunhalma gyepen van, így az új előírás nem érintette őket, vélelmezhetően ezért nem tudnak a megváltozott védelemről.

5. A 15-ből 8 megkérdezett saját utánajárásból (internet, kiadványok stb.) hallott az új szabályozásról, és 6 megkérdezett a szakértői szervezetektől. A tájékozott gazdák – akik maguk néznek utána a jogszabályi változásoknak – vegyesek a végzettség

vonatkozásában, mégis jellemzően a közép- és alacsonyabb végzettségűek vannak kapcsolatban a szakértői szervezetekkel. Egy megkérdezett, a 3-as nem tud a védelmükről semmit.

6. A 15-ből 4 megkérdezett halma régen felhagyott, a 11-es megkérdezett nem művelte soha az általa kunhalomnak vélt halmokat. A rendelet életbe lépése után a többi művelésével is felhagyott. 3 gazdálkodót nem érintett hátrányosan a szabály, mivel gyepen van a halmuk. 7 gazdálkodó csak a szankció miatt hagyott fel a halmának művelésével. Közülük három közepesen vagy jól tájékozódott a halmokkal kapcsolatban, mégis csak a szankció miatt hagyott fel a művelésükkel.

Egyikük (1-es) megemlíti, hogy szerinte a szántás nem káros. Ugyanakkor a válaszadásokból kiderül, hogy 3 gazdálkodó nincs tisztában a szántás okozta következményekkel. Tovább igazolja az állításunkat, hogy a 15-ös megkérdezett javasolná, hogy 5 évenként meg lehessen legalább tárcsázni a halomtestet. Azt mindegyik szakértő megemlíti és megerősíti, hogy az egyik legkárosabb folyamat a halmok mechanikai bolygatása, szántása.

A bolygatás a halomtestet fizikálisan is erodálja, másrészt a halomtestben lévő régészeti emlékeket is tönkreteheti, valamint a megtelepedő növényzetet is károsítja.

7. 7 megkérdezett azt nyilatkozta, hogy nem tetszett az új szabályozás a környezetének, problémának érezték, plusztehernek. 5-en azt közölték, hogy az ismerősei a kényszer miatt elfogadják. Ketten, a 3-as és a 4-es megkérdezett nem beszélt erről senkivel, a 6-os megkérdezettet a telekszomszédjai kinevették, amikor látták, hogy kihagyta a kunhalom területét. A 12-es megkérdezett ismerősei elfogadták az új szabályozást. Sokan arról panaszkodnak, hogy kerülgetni kell a halmot, az útjukban van. Sokan említették, hogy terméskiesésük lett emiatt. Ugyanakkor a 12-es megkérdezettnek több gondot jelentenek a területein található villanykarók, mint a halmok. A terméskieséssel kapcsolatban a 2-es szakértő kiemelte, hogy valójában nem lehet terméskieséssel számolni a halmok felhagyása esetén, ezt szakmailag alá is támasztotta.

8. A 15-ből 7 megkérdezett említi a többlettámogatást, mint jogszabály-változtatási lehetőséget. A 2-es és a 7-es megkérdezett kimondta, hogy nem adna támogatást, 5-en nem is említik ezt. Az 1-es szakértő nyilatkozata szerint annyi támogatást adna, amennyi a többletkiadásokat fedezné (kezelés, kaszálás, elhordás stb.). A 2-es szakértő nem a támogatásban látja a megoldást, hiszen számos előírást be kell tartani, és azokra sem jár külön támogatás. A 3-as szakértő a kettős finanszírozás veszélyeit említette.

9. 6 megkérdezett az oktatást és az ismeretbővítést követelné, javarészük olyan, aki csekély ismerettel rendelkezik a halmokról. Ezen javaslatot mindhárom szakértő is megemlíti.

10. 4 megkérdezett csereföldet kérne a halmáért cserébe, ugyanakkor ezen megkérdezettek mindegyike a jól tájékozott kategóriába tartozik. A földhivatali rendezést 3 megkérdezett említi (a tulajdoni lapba felvezetés és kimérés), és ezt a megkérdezett mindegyik szakértő is elmondta.

11. A további sorsukat az 1-es szakértő az önkormányzatok kezelésében látja. Ezzel kapcsolatban a 2-es és a 3-as szakértők szerint a gazdánál kell, hogy maradjon a halom, ő az egész kérdéskör közepe. A 14-es megkérdezett is ebben látná a megoldást.

12. A 2-es, 4-es és a 14-es megkérdezett kategorizálná a halmokat és az alapján döntené el a jövőbeli sorsukat. Ezt az 1-es Körös-Maros nemzeti parkos szakértő is elmondta, hiszen ez volt az alapja az egykori kunhalom-kataszterezésnek is.

13. A 11-es megkérdezett a kunhalmok későbbi sorsának a rendezését fákkal való beültetésével oldaná meg. A 2-es szakértő a fásítást a halmokon káros folyamatnak

értékeli, elmondása alapján a fák gyökerei károsíthatják a halom belsejét és a védett növényeket is elnyomják. A 6-os és a 11-es megkérdezett szigorítaná a szabályozást. Ők nehezményezik, hogy kihagyták a művelésből a saját halmukat, de nem történt további intézkedés azóta a szervek részéről. Ezzel kapcsolatban az 1-es szakértő óvatos, hiszen nem tudható, hogy milyen visszhangja lenne az esetleges növénytelepítési kényszernek. A 2-es szakértő javaslatai szerint minden halmot meg kell jelölni és fel kell keresni a gazdálkodókat is, korlátozottan látogathatóvá tenné a halmokat. Ezt a 3-as szakértő úgy tenné meg, hogy egyszerre lenne ott gazda a nemzeti park, a hatóság (földhivatal, kifizető ügynökség) és a gazdálkodó. Így lenne megjelölve a halom a helyszínen és azután kötelező gyepesítés és fenntartás következne a gazda részéről.

14. Minden megkérdezett érintett interjúalany számára fontos a kunhalmok jövője és sorsa. Ugyanakkor azzal sokuk nincs tisztában, hogy a kunhalmok megőrzésének az első lépése a mechanikai művelés megszüntetése. 8 megkérdezett a szankció miatt nem műveli csak a területén lévő halmot, ugyanakkor fontos számukra a sorsuk és a fennmaradásuk.

Az interjúk során adott néhány kiemelendő válasz, vélemény.

Az 1-es megkérdezett azt gondolja, hogy a mostani gazdasági körülmények között nem várható el a gazdáktól, hogy felhagyjanak a halom területének művelésével csupán azért, mert az fontos tájelem és nemzeti érték. Valahogyan motiválttá kell tenni őket, így az egyik megoldás a támogatás lenne. Ezt több megkérdezett javasolná, de szakértők közül csak az 1-es szakértő javasolná ezt. Utóbbi csakis annyi támogatást adna, amennyi az esetleges kiesett termés és a kezeléssel járó többletkiadás. A 2-es és a 3-as szakértő nem adna többlettámogatást, hiszen egyébként is vannak kötelezettségek. A 2-es szakértő a kunhalom-tulajdonosokkal tartana sokkal szorosabb, személyes szakmai kapcsolatot és konzultációt. Abban látja a megoldást, hogy az érintetteket kell közelebb hozni a megoldáshoz, ők oldják meg a problémát, hiszen hozzájuk áll a legközelebb. Elsősorban nem a támogatásban látja a megoldást, hiszen az személytelen dolog, és a természetben élő embernek védjük meg a halmokat.

A 7-es és a 13-as megkérdezett kimondta, hogy büszke arra, hogy kunhalom helyezkedik el az általa művelt földön.

A 11-es megkérdezett cégvezető több ezer hektáron gazdálkodik a megye déli részén és a hozzá kapcsolódó romániai területeken. 6 db halma van, melyből 3 db sosem állt művelés alatt, 3 db-ról csak 2010-ben tudta meg, hogy halom. Ezután azt a 3-at sem művelte. Amióta a rendelet életbe lépett, a romániai oldalon sem műveli azon kiemelkedéseket, melyről kiderítette, hogy kunhalmok lehetnek – Romániában ezen közösségi előírásba nem emelték bele a kunhalmokat, ott így a közösségi szabály alapján nem védettek.

A 8-as interjúalany elmesélte, hogy az ő halma a tanyája közvetlen közelében található Szabadkígyós határában. Már korábban a védelmére szállt, hiszen a jogszabályi védelem – azaz a 90-es évek – előtt megjelölte azt, utánanézett a történetének és egy tájékoztató táblát emelt mellette. Később egy padot is kihelyezett és egy kopjafát is állított mellé. Ő azt mondta, hogy végrendelkezett arról, hogy halála után a hamvait a kunhalma északi oldalára szórják szét.

A kunhalom–gazda problémakör megvitatása a válaszok alapján

I. A halmok jelentőségét számos tudományos kutatás megerősítette különböző tudományágak által. Jelentőségük köre rendkívül szerteágazó és még korántsem teljes. Az interjúk eredményéből következtetni lehet arra, hogy a Békés megyei halomtulajdonosok közül vannak, akiknek meghatározó tény az életükben, hogy van kunhalmuk.

II. A megkérdezettek közül vannak, akik régebb óta nem művelik vagy nem fogták művelésbe a területeiken lévő általuk ismert halmokat. Továbbá a megkérdezettek többsége tudomásul veszi az intézkedést, valamint a megkérdezettek mindegyike fontosnak tartja a halmok megőrzését. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a szabályozás során valóban kerültek olyan halmok is a rendszerbe, melyekről jellemzőiknél fogva (méret, kiterjedés, a befogadó terület felszíni egyenetlensége) a köztudat nem tudhatta, hogy azok kunhalmok (helyszínen nem megjelölt).

A védelmükre és az ahhoz kapcsolódó szabályozásokra rákérdezve a 15-ből 4-en említették a korábbi természetvédelmi törvényt. Ennyi gazdálkodó ismerte a védelmükkel kapcsolatos korábbi (lényegi) intézkedést. Az interjúkból kiderül, hogy a megkérdezettek nagy része a sajátján túl csak azokat a halmokat ismeri, melyek valamilyen oknál fogva egyébként is híresek, így arra lehet következtetni, hogy a megye lakossága is hasonló ismeretekkel rendelkezik. Ennek az egyik oka, hogy a nevezett halom a köztudatban él – többen említették a békésszentandrási Gödény-halmot – azért, mert markáns kiterjedéssel rendelkezik vagy ritka természeti érték található rajta. Vagy korábban emlékhelyet (kereszt, oltár, kálváriadomb, templom, temető stb.) alakítottak ki rajtuk. Ezen halmok így váltak védetté. Sokan nem is tudhatják, ha ránéznek egy templomra, hogy az nem az építése során került kiemelésre, hanem eleve kunhalomra épült. A valamilyen megjelölés után már tiszteletben tartotta az ember a halmot, és semmiképpen sem akarta azt szándékosan háborgatni. Ezt megerősítette a 2-es szakértő is. Elmondta, hogy védelem mindig is volt, hiszen azzal, hogy megjelölték a korabeli emberek ezen képződményeket, onnantól tiszteletben tartották a társadalmak. A pusztulás onnantól kezdve következett be, ha különösebb jelentőséget nem tulajdonítottak a halomnak, kikopott a köztudatból, nem jelölték építészetileg sem. Így az idő előre haladtával elfeledkeztek róla az emberek, és akár elhordták vagy művelésbe vonták.

A válaszok alapján kijelenthetjük, hogy számos megkérdezett nincsen tisztában a bolygatás okozta következményekkel. Az 1. megkérdezett ki is mondta, hogy a szántás nem káros, és a 15. megkérdezett pedig javasolná, hogy ötévenként meg lehessen tárcsázni a halomtestet a jobb fűtermés eléréséért. A legtöbb szakértő a bolygatást a legveszélyesebb műveletnek tartja. Ezen alapvető ismeretek hiánya vezetett a jelen állapot kialakulásához.

III. A megye északi, északkeleti és északnyugati részén is arányaiban több kunhalom található, mint a megye többi részén. Ennek oka a vízfolyások nagy száma és a táj kialakulásának sajátos tényezői. Az interjúkban elhangzottak alapján feltételezhető, hogy az ezen térségekben élő emberek mélyebb ismeretekkel rendelkeznek a kunhalmok tekintetében, a viszonyulásuk is különlegesebbnek mondható. Ezekről a vidékekről kérdezett interjúalanyok arról számoltak be, hogy a település határában való tájékozódás szempontjából a mai napig meghatározott jelentősége van a halmoknak. Vannak esetek, hogy halomról halomra járva történik a vadak hajtása. Legtöbb érintett megkérdezett (9) csak a 2010-es módosított rendelet körüli eseményeket ismeri a kunhalmok védelmével kapcsolatban. 7 gazdálkodó csak a szankció miatt hagyott fel a halmának művelésével. 7 megkérdezett azt mondta, hogy nem tetszett az új szabályozás a környezetének, problémának érezték, plusztehernek. 5-en azt nyilatkozták, hogy az ismerősei a kényszer miatt elfogadják. Ketten, a 3-as és a 4-es megkérdezett nem beszélt erről senkivel. A kérdés megvitatása során számos indulat és feszültség volt érezhető a megkérdezettek körében. Látható volt, hogy az új szabályozás konfliktusokat eredményezett, mely konfliktusok kezelése a halmok szempontjából kiemelkedő fontosságú.

IV. A megoldási lehetőségek vizsgálatánál a szakértők által elmondottak adják a vázat. Ezek alapján a megoldási lehetőségek: adatbázis-pontosítás, támogatás, földhivatali rendezés, oktatás, gyepesítési kötelezettség, nagyobb pufferterület, halmok megjelölése, fenntartás, kezelés.

KONZEKVENCIÁK, JAVASLATOK

– A gazdálkodók az agrárterületeiken fekvő kultúrtörténeti emlékekkel, nemzeti értékekkel elfogadóak. A megkérdezettek által elmondottak alapján tudatos, szándékos pusztításról nem beszélhetünk, a hosszú évtizedek óta kialakult – esetlegesen kedvezőtlen – állapotok csakis az ismeretek hiányára vezethetők vissza.

– A kunhalmok múltjával, jelenével, jelentőségükkel, a károkat okozó folyamatokkal kapcsolatban mélyebb információval kevés gazdálkodó rendelkezik. Bár minden megkérdezett ismerte a „kunhalom" kifejezést, kevesen voltak azok, akik bővebben meg tudták volna fogalmazni, illetve jelentőségükről is tudtak beszélni.

– Az agrárigazgatásban újonnan életbe léptetett jogszabályokat kevesen követik nyomon naprakészen, és csak az esetlegesen kiadott szankciók hatására tudatosulnak a jogszabályi tartalmak a területeket művelő gazdálkodók körében. Az előzőekben láthattuk, hogy a régebbi szabályozást kevesen említik, a szankciókkal párosuló megváltoztatott rendeletet annál többen ismerik. Az új – munkánkban bemutatott – agrártájvédelmi rendelet konfliktust okozott a gazdák körében. Ezek értelmében, ha a jogszabályváltozás időpontja körüli halomállapotokat vesszük figyelembe, elemezhetjük a szabályozás hatékonyságát is, ezzel következtethetünk a hasonló agrárszabályozások sikerére, eredményére. A 2010-es állapotfelmérés során a megyei halmok körében 87 db-ot régóta nem művelt állapotban találtunk és 20 db kunhalom művelésével azonnal felhagytak a jogi változás életbe lépése idején a felkészült gazdálkodók. 78 db kunhalmot függetlenül az új szabálytól 2011-ben is tovább műveltek. Ezen eredményeket khi-négyzet vizsgálat alá vontuk (2. ábra). Megállapítható, hogy 20 db halom művelésével hagytak fel azonnal, mellyel a hipotézisünk beigazolódott, vagyis az információ áramlása és annak megértése hiányt szenved a magyar agrárszabályozásban.

Azon gazdálkodók, akik nem hagytak fel azonnal a halmok művelésével, szankciót kaptak a 2011. évi területalapú támogatásuk vonatkozásában. Ennek mértéke a teljes

2. ábra

Gazdák által adott azonnali válaszreakció az új szabályozásra

Az új szabályozás életbe lépése (2010.11.01.)	A kunhalmok állapota	művelt	felhagyott	összesen
	a szabályozástól függetlenül (azt figyelmen kívül hagyva)	78	87	165
	a szabályozás életbe lépését követően azonnal	0	20	20
	összesen	78	107	185

$$f = 1$$

$$\chi^2 = \frac{185 \cdot (78 \cdot 20 - 87 \cdot 0)^2}{78 \cdot 107 \cdot 165 \cdot 20} = 16{,}3466$$

$$\chi^2 = 16{,}3466 > \chi^2 táblázat = 10{,}8276$$

$$p = 0{,}001 = 0{,}1\%$$

Forrás: saját szerkesztés

támogatási összeg 1-3%-a volt, melynek pontos nagysága, pénzbeli összege az igényelt összterületük nagyságától, az ügyfél által művelt halmok darabszámától függött. A 2012-es évben a szankciók hatására tovább nőtt a megfelelő állapotú halmok köre (145 db összesen), és 40 db kunhalmot találtunk még mindig művelés alatti állapotban. A szabályozás által kiszabott szankciók hatására az előző évi 78 db művelt halomból 38 db művelésével hagytak fel a gazdák 2011-ről 2012. évre (3. ábra).

Az eredmények láttán megállapítható, hogy az agrártámogatási és -szabályozási rendszerekben is hatékonynak, eredményesnek tűnik a szankciók általi kívánt hatás elérése.

A kunhalmok utóbbi évszázadokban tapasztalható rongálódása, pusztulása valamelyik történelmi időszak során a köztudatban bekövetkezett háttérbe szorulásuk következménye. Amely halom markáns területi kiterjedése fennmaradt, valamilyen építészeti tevékenység folyt rajta (feszület, kálváriadomb, temető, kripta, templom stb.), végig településhez vagy úthoz közel helyezkedett el vagy kultúrtörténeti szempontból (mondák, emlékek stb.) a köztudatban maradt, azon halmok a mai napig jó állapotban maradtak fenn. Annak ellenére, hogy a természetvédelmi törvény nem volt kellően hatékony a sorsukat illetően, ezen halmok nem pusztultak el. Ugyanakkor azon kunhalmok, melyek a fenti köztudatból kikoptak, valamikor mezőgazdasági művelés alá kerültek, így ma nem tűnnek ki a kultúrtáj vonulatából, belesimultak a környezetükbe.

A halmokkal kapcsolatban kevés információval rendelkeznek az érintett gazdák, néhányan vannak csak, akik mélyebb tudással rendelkeznek. Így azt sem tudják igazán, hogy mely tevékenységek ártanak a leginkább a halmok megmaradásának.

A szabályozáskori nagyszámú művelt halom egyrészt az ismeretek hiányának tudható be, és semmiképpen sem szándékos károkozásnak. Alapvetően elfogadóak az érintettek az új szabályozással és alkalmazkodnak is hozzá. A 2010-es HMKÁ-rendeletmódosítás során bekerült kunhalmok jelentős része olyan halom volt, melyekről korábbi nyilvántartások alapján derült ki, hogy az valójában kunhalom. Ezek valójában csak halomhelyek. Ezeket a területeket is csak avatott szem vehette észre. A gazdák nagy valószínűséggel azért művelték a módosítás időpontjában, mert az ismeretük hiányában nem tudták, hogy az kunhalom. Ezek döntő többségének a művelésével felhagytak a gazdák.

3. ábra

A szankció hatása az első évben a gazdák körében

A szabályozás általi szankció	A kunhalmok állapota	művelt	felhagyott	összesen
	a szabályozás által kiszabott szankciótól függetlenül	40	107	147
	a szabályozás által kiszabott szankció következtében	0	38	38
	összesen	40	145	185

$$f = 1$$

$$\chi^2 = \frac{185 \cdot (40 \cdot 38 - 107 \cdot 0)^2}{40 \cdot 145 \cdot 147 \cdot 38} = 13{,}1925$$

$$\chi^2 = 13{,}1925 > \chi^2_{táblázat} = 10{,}8276$$

$$p = 0{,}001 = 0{,}1\%$$

Forrás: saját szerkesztés

Az eredmények alapján javasoljuk az egykori kunhalom-kataszterezés eredményeként azonosított halmok kutatások keretén belüli felülvizsgálatát. Ezt követően lehatárolni azon halmok körét, melyeknek van jelentősége és így van értelme a védelmüknek. Az 1-es szakértő is elmondta, hogy a rendeletbe beépült halmok közül, amelyek szántóterületek belsejében találhatók, nagy részüknél a védelemnek nincs komolyabb értelme.

Ezen lehatárolás után a halom létezését fel kellene tüntetni a befogadó ingatlan nyilvántartásában. A kimérésről az érintettek értesítést kapnak egy időpont megjelölésével. Egy időben az érintett gazdálkodó, a földhivatal földmérője, a nemzeti parkos felügyelő és a kifizető ügynökség ellenőre a helyszínen kiméri és kitűzi a halmot. Ez lesz a későbbi ellenőrzések referenciája. A megjelölést követően a támogatás igénybevétele segítségével kötelezik a gazdát a halom begyepesítésére. A halom maradna a földtulajdonos/használó kezelésében, és a halom területére a területalapú támogatáson kívül egy minimális kompenzációs támogatást is lehetne igényelni nemzeti forrásból, a többletköltségek fedezésére és a halom megőrzésének honorálásáért. Az ingatlan-nyilvántartás alapján egy országos kunhalom-tulajdonosi listát kell létrehozni, melyet közzé is kellene tenni a minisztérium honlapján. A folyamatok közben oktató és tájékoztató előadásokat is szükséges tartani az ismeretek bővítése végett.

Ezután kopjafát kellene állítani a halom mellé és egy tájékoztató táblát, melyen szerepel a halom neve, története, jelentősége, területi adatai (magasság, sugár). A tájékoztató táblán szerepel annak a gazdának a neve, akinek a területén van a halom, a következő felirattal: „Ezen halom utókor számára történő megőrzését és védelmét XY nevű gazdának köszönhetjük."

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Ackrill, R. (2000): *The Common Agricultural Policy*. Sheffield Academic Press Ltd., Sheffield – (2) Babbie, E. (2003): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest – (3) Brady, M. – Kellermann, K. – Sahrbacher, C. – Jelinek, L. (2009): Impacts of Decoupled Agricultural Support on Farm Structure. Biodiversity and Landscape Mosaic: Some EU Results. *Journal of Agricultural Economics,* 60. 563-585. pp. – (4) Heltai E. – Tarjányi J. (1999): *A szociológiai interjú készítése*. TÁRKI, Budapest – (5) *A Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot*. [Online.] A Kölcsönös Megfeleltetés honlapja. http://kolcsonosmegfeleltetes.hu/K%C3%B6lcs%C3%B6n%C3%B6sMegfeleltet%C3%A9s/HMK%C3%81/HelyesMez%C5%91gazdas%C3%A1gi%C3%A9sK%C3%B6rnyezeti%C3%81llapot.aspx. [Letöltés: 2014.01.21.] – (6) Kvale, S. (2005): *Az interjú*. Jószöveg Műhely, Budapest – (7) Szelekovszky L. (1999): *Békés megye kunhalmai*. Körös-Maros Nemzeti Parkért Egyesület, Békéscsaba – (8) Szelekovszky L. (2005): *Közös kultúrtörténeti emlékeink a kunhalmok*. Dombegyház Nagyközség Önkormányzata, Békéscsaba – (9) Tóth A. (1988): Szolnok megye Tiszántúli területének kunhalmai. *Zounuk 3*. Szolnok Megyei Levéltár Évkönyvei, Szolnok – (10) Tóth A. (2002): *Az Alföld piramisai*. Alföldkutatásért Alapítvány, Kisújszállás

trade could be facilitated by retaining their positions in existing markets and by expanding exports to those countries where further potential can be exploited. For the Swiss market, adoption of a housing system that meets local animal welfare expectations is the most important priority, whereas German customers prefer alternative rearing methods, while the Russians are concerned only with good quality rabbit meat products.

WESTERN EUROPEAN MODELS AND THE POSSIBILITY OF ADAPTING A STRUCTURE BASED FARM REGULATION IN HUNGARY

By: Orlovits, Zsolt – Kovács, László

Keywords: agricultural farm as a production and a legal unit, establishment and transferring the dispositional authority of the farm.

The legal definition of agricultural business combines all the resources of production into one legal unit, an aggregation of property (*universitas rerum*). In the present time in Hungary, however, this is not the case. Land trade is exclusively based on plot trade, therefore the inventory of the business and transactions (purchase, rent of business) that are based upon that inventory do not refer to the whole of the agricultural business.

Regulation of business can significantly enhance the transparency of business forms. In a regulation system every agricultural enterprise has its farm or farms registered to that particular enterprise, but one farm cannot be assigned to more than one enterprise (principle of farm sameness). Supplemented by certain other criteria of farm establishment (e.g. professional certification, local residency), this type of regulation is effective in restraining speculative transactions (during purchase, rent and inheritance of land, farm buildings and equipment) and disintegration of viable farms.

The creation of a new farm regulation enables the legislator to remove some of the burdens of the multifunctional, complex law on the land market, because that is burdened with many potential interpretations at its present form. Since the Civil Code, as a principle, treats all sectors in an equal manner, the new farm regulation should directly refer to certain areas of civil law as well. For the case of dividing an agricultural business, specific measures are needed in family law (dissolution of matrimonial property) as well as in inheritance law. Given a farm-based regulation (a farm is considered a unit), the credit standing of an agricultural business rises because for mortgage loans, the total trade value of the whole business is calculated as a backing.

EFFECTS AND CONFLICTS OF COMMUNITY AGRARIAN LANDSCAPE PROTECTION MEASURES AMONG FARMERS AND KURGANS IN BÉKÉS COUNTY

By: Rákóczi, Attila – Barczi, Attila

Keywords: national value, cross-compliance, conflict of landscape protection, rural sociology.

Cumanian mounds are landscape elements of overriding importance, a great number of which are located in Hungary, mainly in the Great Hungarian Plain. The oldest mounds may even be 6,000 years old. These man-made mounds are valuable – among other reasons –because of their archaeological, cultural, historical, botanical, landscape and pedological significance. They have decreased significantly in number in recent decades

since they became part of cultivated areas. There have been several unsuccessful attempts to protect them by bringing them under regulation. There was a significant alteration in the Common Agricultural Policy and in the European Union (EU) regulations for agriculture and as a result of this in the Hungarian regulations too, because the kurgans were declared protected by law in 2010 (Good Agricultural and Environmental Condition) in accordance with cross-compliance requirements. However, owing to an EU agrarian regulation, Cumanian mounds were designated as protected landscape elements which became the condition of payment of direct support. In our research we focus on the impacts of the regulation through field studies performed in Békés County, which makes it possible to assess the changes in the state of the mounds.

The article presents the history of the mounds and the reasons for their destruction, it mentions the regulation of their preservation as well as its effects, and it searches for compromise solutions to resolve landscape protection tensions. The new regulation has created conflicts in the triangle formed by small-holders, kurgans and regulations. For the detection of this tension and for the possibilities of a solution we conducted an empirical study, a sociological survey using a deep-interview method among Békés-County small-holders as well as experts on the subject. The respondents were selected according to predetermined viewpoints. From the results it is evident that the cultivation and destruction of the mounds is not the consequence of conscious activity, it can rather be attributed to the lack of knowledge and to ignorance. Having considered our results, we would recommend the rethinking of the range of mounds taken under the effect of the regulation, as well as the allocation of a minimal amount of extra subsidies, and to the authorities the establishment of contact with small-holders and their close cooperation in the interest of saving the mounds.

THE MAIN RELATIONSHIP BETWEEN THE MAGIC FOURSOME – STRATEGY, EFFICIENCY, PRODUCTIVITY, COMPETITIVENESS – AND THE EMPLOYMENT IN AGRICULTURE

By: Pupos, Tibor – Poór, Judit – Fitos, Gábor – Spilákné Kertész, Márta

Keywords: GDP, strategic objectives, AWU and its structure, factors and dimensions of competitiveness, interactions.

There are numerous works that deal with the interpretation, the methodological issues for quantifying, and the indicators of the notions occurring in the title, the causal relationship between them and the existing interaction. Nevertheless different points of view can be identified concerning the interpretation of certain notions, the casual relationships, the interaction and the conclusions drawn. This is especially true for the well-known specialty of agricultural production. As a consequence the conclusions drawn are controversial in many cases or can be rejected in concrete circumstances.

Those documents drawing the expected role of agriculture in the national economy, dealing with the increase of employment in rural development policy as a key question etc. provide actuality for the interpretation of the notions – efficiency, productivity, competitiveness, strategy, employment –, and the exploration of the casual relationships and the interactions. In this paper we do not analyse in detail and answer all the related questions. Our objective is to explain the above-mentioned notions; the relationship between them in a complex way and conclusions are drawn on the basis of this in connection with the possible future role of agriculture in the employment. We compare our opinion with